

Joanna Cymbrykiewicz

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

NA PRZEKÓR PRZEŁOMOWI NOWOCZESNEMU. O PROJEKCIE PATRIOTYCZNYM VILHELMA ANDERSENA

Ostatnie trzy dekady XIX wieku w Danii to czas dynamicznych przemian zapoczątkowanych przez wybitnego animatora kultury, organizatora skandynawskiej wyobraźni i charyzmatycznego wizjonera, Georga Brandesa (1842–1927). Zainicjowany przez niego ruch kulturowo-społeczny, zwany przełomem nowoczesnym (*det moderne gennembrud*), począwszy od 1871 roku, czyli rozpoczęcia przez Brandesa wykładów na Uniwersytecie Kopenhaskim o zdobyczach nowożytnych literatur europejskich, kształtował mentalność Skandynawów, ich gusty i postawy społeczne. Jednocześnie Brandes, jak mało kto, elektryzował swoich rodaków i ich polaryzował. Przeciwwstawiając się jałowej, przedłużającej się duńskiej romantyce, Brandes sformułował wytyczne dla literatury na nowych zasadach, wywiedzionych z utylitaryzmu i pozytywizmu. Postulował mianowicie wyższość literatury zaangażowanej, która „stawia zagadnienia”¹ („sætter problemer under debat”) dotyczące współczesnego świata, nad literaturą romantyczną, opartą na mrzonkach i estetyzującą. Jak zauważa Zenon Ciesielski, poglądy Brandesa „można sprowadzić do marzeń o nowym społeczeństwie, zbudowanym na zasadzie sprawiedliwości, wolności myśli i poglądów [...]”². Brandes, jako mentalny kosmopolita, upatrywał odnowy życia kulturalnego i duchowego Duńczyków w asymilacji wpływów z zagranicy i hołdował zainspirowanej myśli Nietzschego „arystokracji ducha”, publikując liczne portrety i biografie wielkich ludzi, wśród których znaleźli się Michał Anioł, William Szekspir, Juliusz Cezar czy Wolter³. Pochodzenie protagonistów nie miało tu wprawdzie decydującego znaczenia, jako że jego wcześniejsze publikacje obejmowały też rodzimych twórców takich jak Ludvig Holberg czy Søren Aabye Kierkegaard, jednak wspólny mianownik stanowił tu geniusz, rozumiany jako zjawisko indywidualizujące, izolujące protagonistę z otoczenia i wynoszące go ponad przeciętność, nie zaś scalające, czy to społeczność, czy naród. Mając na uwadze elitarystyczny zamysł przedstawienia wielkich osobowości jako

¹ Posługuję się tu zgrabnym, w moim odczuciu, tłumaczeniem tego kanonicznego już zwrotu autorstwa Jarosława Iwaszkiewicza. Zob. Jarosław Iwaszkiewicz, *Szkice o literaturze skandynawskiej*, Warszawa: Czytelnik 1977, s. 160.

² Zenon Ciesielski, *Dzieje kultury skandynawskiej*, t. 2: *Od Romantyzmu do końca XX wieku*, Gdańsk: Marpress 2016, s. 138.

³ Takie podsumowanie działalności Brandesa jest, rzecz jasna, uproszczeniem dokonany dla celów niniejszej publikacji. Spektrum działań Brandesa jest znacznie szersze, biografie zaś stanowią zaledwie część jego arcybogatego dorobku.

swego rodzaju nadludzi i siły napędowej kultury, Brandes stworzył podwaliny pod nowoczesną duńską biografistykę, inspirowaną myślą Taine'a i Saint-Beuve'a, a w późniejszym okresie twórczości – również wspomnianego wyżej Nietzschego. To właśnie dzięki Brandesowi biografia zaczęła odgrywać ważną rolę w duńskiej literaturze i krytyce, zaistniała jako rozpoznawalny gatunek i wytworzyła osobny wariant gatunkowy, nazwany potem modelem portretującym lub charakteryzującym⁴. Szczególnie biograficzne odczytanie twórczości Søren Aabye Kierkegaarda (1877), kreślące odważny portret protagonisty z ateistycznego punktu widzenia (zbieżnego wszak z optyką Brandesa) pozostaje po dziś dzień prawzorem duńskiej biografii literackiej, podobnie zresztą jak biografia *Poul Møller, hans Liv og Skrifter* (Poul Møller, jego życie i twórczość, 1894) Vilhelma Andersena, o której niżej.

Warto jednak przypomnieć, że gatunek biografii, jaki znamy w Danii obecnie, to spuścizna nie tylko animatora przełomu nowoczesnego, ale również pozostającego w jego cieniu Vilhelma Andersena (1864–1953), naukowca o innym profilu badawczym i zapleczu ideologicznym, kojarzonego dziś przede wszystkim jako autor programu i podręcznika nauczania literatury duńskiej na poziomie licealnym z 1912, wykorzystywanego w duńskich szkołach aż do 1970 roku. Biografie autorstwa Andersena mają wiele wspólnego z biografistyką Brandesa, jednak różni ich podejście ideologiczne i misja, gdyż działalność biograficzna i myśl literaturoznawcza Brandesa wyrastały z kompleksów, jakie literatura duńska winna odczuwać względem innych literatur europejskich, Andersen zaś, opierając się wszechobecnej presji przełomu nowoczesnego⁵, koncentrował się na tym, co w literaturze rdzennie duńskie (sam tę „duńskość” definiował) lub precyzyjniej: niepodlegające wpływowi kosmopolityzmu. Można by więc orzec, że Brandes w swojej postawie badawczej i kulturotwórczej wykazywał się ekstrawersją i proeuropejskością, a Andersena cechowała orientacja narodowa i dystansująca się od wpływów z zagranicy⁶, czy też, jak to określa znawca Brandesa Henri Nathanson, porównując obu myślicieli: „[duchowy rozwój opiera się u] Brandesa na pełnym pasji umyśle, doceniającym wielkość, u Andersena zaś na stonowanym usposobieniu, preferującym ludową równość”⁷. Poniższe rozważania są próbą przedstawienia patriotycznych założeń biografistyki tego drugiego w odniesieniu przede wszystkim do najważniejszej, wzmiankowanej już biografii Poula Møllera, choć w toku rozmyślań pojawią się również dygresje dotyczące biografii Adama Oehlenschlägera. Pierwsza biografia Andersena stanowi najlepszą ilustrację jego patriotycznego projektu, który wart jest uwagi ze względu na zarówno konsekwencję w dążeniu do raz obranego

⁴ Johnny Kondrup, *Biografisk metode*, w: *Litteraturens tilgange*, red. Johannes Fibiger et al., København: Academica 2010, s. 64.

⁵ Choć wpływ brandesizmu w ostatnich trzech dekadach XIX i na początku XX wieku był rozległy, należy podkreślić, że był to również czas politycznych i kulturowych starć i sporów, Brandes miał bowiem wielu przeciwników, szczególnie tych zrzeszonych wokół pisma „Fædrelandet” („Ojczyzna”).

⁶ Przyjęta w niniejszym artykule perspektywa jest siłą rzeczy uproszczeniem, ponieważ urodzony i wychowany w Danii Georg Brandes czerpał z duńskiej kultury świadomie i nieświadomie. Więcej na ten temat można znaleźć np. w: Sune Berthelsen, Ditte Marie Egebjerg, *Europa i Danmark, Danmark i Europa. Georg Brandes som national kosmopolit 1864/1901*, w: *Det stadig moderne gennembrud*, red. Hans Hertel, København: Gyldendal 2004, s. 99–120.

⁷ Henri Nathansen, *Portrætsudier*, København: Nyt Nordisk Forlag/Busck 1930, s. 29. „[...] Brandes lidenskabelig-bevægede Sind med dets Sans for Storhed – Vilhelm Andersens ligevægtige Gemyt med dets Hang til folkelig Jævnhed” – to i wszystkie pozostałe tłumaczenia są mojego autorstwa.

celu, jak i ostatecznego efektu, częstokroć niedocenianego współcześnie przez Duńczyków.

Vilhelm Andersen, wykładowca akademicki, autor ważnych publikacji literaturoznawczych, badacz i biograf był wprawdzie o 22 lata młodszy niż Georg Brandes, ale prezentowana przez niego perspektywa badawcza może wydawać się anachroniczna jak na epokę nowoczesnego przełomu. Podczas gdy krytykujący duńską zaściankowość Brandes poszukiwał inspiracji i źródeł odnowy ducha Duńczyków w trendach wywodzących się z Niemiec, Francji czy Anglii, Andersen pozostał wierny spuściźnie kulturowej swoich rodaków, upodobawszy sobie szczególnie duńską romantykę, zwłaszcza zaś twórczość jej luminarza, Adama Oehlenschlägera. Jego celem było umniejszenie rewolucjonizującego znaczenia przełomu nowoczesnego, stworzenie przeciwwagi dla jego kosmopolitycznego charakteru i ukazanie siły drzemiącej w narodzie i rodzimej kulturze. Dlatego działalność Andersena skupioną na biografiach można określić jako projekt narodowy, w którego skład, oprócz *Poula Møllera*, wchodziły cztery biografie literackie⁸: *Adam Oehlenschläger. Et Livs Poesi* (Adam Oehlenschläger. Poezja życia, 1899–1900), *Paludan Müller* (1910), *Henrik Pontoppidan* (1917) i *Vilhelm Topsøe* (1922). Trzy pierwsze koncentrowały się na twórcach romantycznych, natomiast dwie ostatnie – na duńskich realistach. Andersen odwołuje się do duńskiego romantyzmu z kilku powodów. Zasadniczym wydaje się prywatne zamiłowanie do tej ważnej dla Danii epoki i jej twórców, innym – analogia, którą dostrzega między romantyzmem a własną współczesnością. Romantyzm był bowiem okresem, w którym klęski na scenie politycznej i gospodarczej (bombardowanie Kopenhagi przez flotę angielską, bankructwo państwa duńskiego, utrata Norwegii na rzecz Szwecji, włączenie Holsztynu do Związku Niemieckiego) szły w parze z bujnym rozwojem duńskiej kultury, nieodnotowanym wcześniej w dziejach kraju, a nazwanego złotym wiekiem. Charakteryzując tę epokę, Grażyna Szelałowska podsumowuje:

Żaden z wielkich duńskich twórców romantycznych nie był wprawdzie ani trybunem ludowym, ani nie formułował programów politycznych, ani nie uchodził za wieszczą, jak romantycy polscy, a jednak współczesna samoświadomość Duńczyków, ich dzisiejsze rozumienie pojęć takich jak narodowość, indywidualizm, wolność, demokracja, miłość mają swoje źródła właśnie w złotym wieku⁹.

Rzeczywiście, złoty wiek i ogólnie romantyzm uznać można za okres krystalizacji duńskiej tożsamości i konsolidacji narodu wokół spraw dla niego kluczowych – samostanowienia (na ograniczonych, ale jednak własnych zasadach) i indywidualizmu. Również Andersen odwoływał się do koncepcji złotego wieku, zarówno w wyborze Oehlenschlägera na protagonistę swojej najobszerniejszej biografii, jak i w samej istocie refleksji nad samym zjawiskiem. Według romantycznej wykładni terażniejszość pogrążona jest w kryzysie, a złoty wiek to utopijny czas minionej, ale też i nadchodzącej chwały. Doskonałą ilustracją tego romantycznego fantazmatu jest poemat Oehlenschlägera *Guldhornene* (Złote rogi, 1802). Analogicznie do

⁸ Należy uściślić, że pod pojęciem biografii literackiej rozumiem, wzorując się na tradycji anglosaskiej, biografię, której protagonistą jest pisarz. W innych opracowaniach pod tą nazwą kryje się np. biografia zbeletryzowana czy powieść biograficzna. Tymczasem istotą biografii literackiej jest jej naukowy charakter, zawierający się w wykorzystaniu materiałów faktograficznych, w postaci zarówno dzieł, jak i listów, pamiętników, relacji świadków, materiałów przygodnych, jak np. zachowane bilety teatralne, dokumenty tożsamości, albumy etc.

⁹ Grażyna Szelałowska, *Dania*, Warszawa: Trio 2010, s. 13–14.

mitycznych rogów z poematu, odebranych Duńczykom przez bogów z powodu ich pragmatyzmu i niewiary w siłę ducha i intuicji, ale wciąż możliwych do zdobycia pod warunkiem spełnienia boskich wymogów, Andersen postrzega własną współczesność, w której wiara w to, co immanentnie duńskie, może prowadzić do przezwyciężenia kryzysu duchowego i kulturowego. Jednak tak jak żarliwy romantyk Oehlenschläger upatrywał ratunku wartości narodowych w chlubnej przeszłości (duńska mocarstwowość) i tradycji (mitologia nordyjska), tak Andersen odwoływał się do romantyzmu, widząc w nim duchowy złoty wiek narodu. Realizując konsekwentnie swój narodowy projekt, korzystał jednocześnie z dorobku nowoczesnego przełomu: posługiwał się nowatorską, jak na swoje czasy, formułą biograficzną, wypracowaną w Wielkiej Brytanii przez Samuela Johnsona i Jamesa Boswella, stosował empatyczny, poufaly ton wypowiedzi narratorskiej, sytuując się na pozycji równorzędnej wobec protagonisty i komponował narrację o swoim bohaterze według ustalonego wcześniej klucza interpretacyjnego (np. traktując wiek dojrzałości Oehlenschlägera jako stan docelowy, swoiste wypełnienie jego losu, dzieciństwo zaś i młodość postrzegając w kategorii preludium).

Na czym polegał Andersenowski projekt odnowy narodowej i jaka jest jego geneza? Inspiracja przyszła z Niemiec, a konkretnie od Juliusa Langebehna, dziś już zapomnianego zwolennika pangermanizmu, który możliwości odnowy narodu niemieckiego upatrywał w przypominaniu i gloryfikowaniu wielkich narodowych osobowości. Nie mniej istotnym czynnikiem był Andersenowski sceptycyzm wobec dominacji naturalizmu, nader skwapliwie podjętego przez duńskich twórców, którzy dali się porwać myśli Brandesa, planującego „całkowite przeoranie duńskich wartości i reorientację kultury w duchu realizmu”¹⁰, choć, paradoksalnie, należy przyznać rację Iwaszkiewiczowi, że „ci młodzi pisarze, którzy się za jego uczniów uważali i których on miał za swych uczniów, w praktyce zdradzili jego założenia teoretyczne”¹¹. „Stawianie zagadnień” czy ogólnie literatura zaangażowana nie prowadziły, według Andersena, do wzmocnienia tożsamości narodowej Duńczyków, natomiast było ono możliwe dzięki przywoływaniu tych rodzimych twórców, w dziełach których można odnaleźć ducha narodowego, a także ukazywaniu ich zdeterminowanego narodowo potencjału. Stawianie ich za wzorzec i akcentowanie powszechnego (ludowego) charakteru ich twórczości miało prowadzić naród do zrozumienia jego prawdziwej natury¹². Nadrzędnym zamysłem dydaktycznym było dla Andersena niedopuszczenie do pogardy dla własnego pochodzenia i narodu, którą młodzi ludzie mieli prawo odczuwać po klęsce Danii w znamienym roku 1864. Odcinając się od współczesnych sobie trendów, Andersen wybrał na bohaterów swoich biografii artystów, w czym również dostrzec można ducha romantyki. Pisarze jako depozytariusze cennych dla narodu wartości i „ogniwa” łączące zwykłego człowieka z Absolutem stanowili dla niego wcielenie samorealizacji, której wartość naddana służy nie tylko im samym, ale też ogółowi.

Wspomniane wyżej trzy pierwsze biografie realizują w największym stopniu założenia patriotycznego projektu, największym echem zaś odbiły się w Danii *Poul Møller* i *Adam Oehlenschläger*, gdyż biografie późniejsze skonstruowane są w nieco inny sposób: oparte są na skrupulatnej pracy archiwistycznej, kwerendzie

¹⁰ Włodzimierz Karol Pessel, *Bieguny obrócone. Georga Brandesa wrażenia z Polski w świetle historii kultury duńskiej*, „Przegląd Humanistyczny” 2012, nr 1 (430), s. 99.

¹¹ Jarosław Iwaszkiewicz, *Gniazdo łabędzi*, Warszawa: Iskry 1962, s. 81.

¹² Johnny Kondrup, *Livsværker*, Gylling: Amadeus 1986, s. 138.

i większym przywiązaniu do detalu, ale również perspektywie historycznoliterackiej, tak charakterystycznej dla późniejszego okresu twórczości Andersena. W przeciwieństwie do trzech pierwszych cechuje je też mniej wyrafinowany język.

Sztandarowe biografie Andersena o Poulu Møllerze i Adamie Oehlenschlägerze są napisane kunsztownym, artystycznym językiem, sama zaś konstrukcja przywołuje na myśl powieść, co autor potwierdza, wypowiadając się o biografii Oehlenschlägera, że jest to „pozorna powieść” („en tilsyneladende roman”)¹³. Wydając biografie Møllera, Andersen wykazał się świadomością własnej epoki i jej potencjału. Wybrał mianowicie na protagonistę pisarza, który tworzył w okresie złotego wieku, ale wykazywał bodaj największe spośród siebie współczesnych zamiłowanie do mimetyzmu i podążania w swoich dziełach za rzeczywistością, a jednocześnie – uchodził za niespokojnego ducha, postać wyjątkowo niespójną i rozedrganą. Książka wzbudziła pewne kontrowersje, szczególnie w obozie Brandesa (o ile można tu w ogóle mówić o obozie; wszak zwolennicy Brandesa nie stanowili zwartej grupy, czego nie ułatwiał on sam, zmieniając front i dokonując obrachunku ze swoimi poglądami). Sam Brandes wypowiada się na pozór życzliwie na temat *Poula Møllera*, doceniając szczegółowość opracowania i podkreślając, że biografia ta powstała z „głębokiego podziwu i autentycznego zakochania” („en dyb Beundring og sand Forelskelse”), choć w gruncie rzeczy jego opinia jest krytyczna, a Andersenowskie zamiłowanie do „rdzennej duńskości” („oprindelig Danskhed”¹⁴) – wykpiwane. Prawdą jest, że definicja duńskości i istoty ducha narodu jest przez Andersena konstruowana niekonsekwentnie i wręcz kapryśnie, ale przecież i Brandes wykazywał się zmiennością poglądów. Przypnieć jednak należy, że Brandesowi udaje się zidentyfikować kluczowe cechy, jakie Andersen przypisał Møllerowi, które rzekomo konstytuują „duchową naturę duńskiego narodu” („det danske Folks aandelige Natur”¹⁵): silne poczucie własnej osobowości („den stærke Personlighedsfølelse”), niezależność („selvstændighed”), szczerść, humor, umiejętność krytycznej obserwacji („Evnene til kritisk Iagttagelse”), a także umiłowanie rodu i pochodzenia („den af Slægts- og Hjemfølelsen [...] bestemte Pietet”¹⁶). Jednak największą kontrowersję wzbudziło wynikające z biografii Møllera twierdzenie, jakoby przełom realistyczny miał w Danii miejsce zdecydowanie wcześniej, niżby tego chciał Brandes, a mianowicie w 1824 roku za sprawą noweli-powieści *En dansk Students Eventyr* (Przygoda duńskiego studenta) autorstwa Møllera. Zabieg ten jest celowy i pokazuje jak w soczewce patriotyczny zamysł Andersena: umniejszenie zasług przełomu nowoczesnego poprzez ukazanie fałszywości jego pierwotnych założeń (postulowana przez Brandesa zaściankowość i zacofanie kultury duńskiej wobec innych literatur europejskich).

Biografie Andersena są biografiami teleologicznymi, co oznacza, że tworzy on narrację o życiu protagonisty, ustaliwszy uprzednio cel przyświecający jego życiu. Jest to oczywiście arbitralny wybór biografą roszczonego sobie prawo do rozumienia i właściwej interpretacji życia swojego bohatera, Andersen zaś hołdował poglądom, że dusza twórcy zawiera się w jego dziełach, zatem czytając prace autora,

¹³ Vilhelm Andersen, *Et Tilbageblik*, 1944 (brak miejsca wydania), s. 10.

¹⁴ Georg Brandes, *Samlede Skrifter, Femtende Bind*, Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag 1905, s. 284–285.

¹⁵ Ibidem, s. 285.

¹⁶ Ibidem, s. 286.

czytelnik poznaje jego samego¹⁷ i rozumie jego motywacje. Nie ulega wątpliwości, że Andersen, pisząc swoje biografie, ani przez chwilę nie traci z oczu współczesnego czytelnika, akcentując te cechy charakteru pisarza, do których odnieść się może Duńczyk końca XIX wieku. W przypadku biografii Møllera w centrum znalazło się ukazanie harmonijnego rozwoju artysty, którego cel stanowiła kryształizacja osobowości i dojrzewanie do pełni potencjału twórczego. Potencjał ten wyrażać się miał w przekonaniu o wartości konstruowania świata przedstawionego o charakterze realistycznym, co wyrastało ponad jego własną epokę, zdominowaną przez wzorowane na twórczości Waltera Scotta powieści historyczne. Faza realizmu, jaka miała nastąpić w życiu Møllera, stanowi etap w jego rozwoju osobistym; jego kulminacją miało być nienapisane dzieło o Ahaswerusie, które, według Andersena, stanowiło przestrożę przed nihilizmem, co można odczytać jako aluzję do promowanego przez Brandesa Nietzschego. Nie jest to jedyna aluzja do współczesności czy czasów następujących już po śmierci protagonisty biografii, co zgodne jest z dydaktycznym charakterem misji Andersena, który pragnie uczynić z Møllera wzór do naśladowania dla współczesnych sobie młodych Duńczyków. Podług obranego przez siebie klucza interpretacyjnego Andersen wywodzi twórczość Kierkegaarda z literatury Møllera, pisząc, że „on [Møller] jest skałą, na której tamten [Kierkegaard] pobudował Kościół”¹⁸, co również można potraktować jako polemikę z Brandesem i jego biografią Kierkegaarda, który widział w filozofie postać niemającą poprzedników w żadnej kulturze. Inny dowód na niebagatelne znaczenie spuścizny Møllera stanowi, według Andersena, twórczość Hansa Egede Schacka (1820–1859), którego uznaje się za protoplastę nowoczesnego realizmu. Szczególną uwagę zwraca biograf na jego powieść *Phantasterne* (Fantaści, 1857), która jest „swoistą satyrą na postromantyczną literaturę i jej już po części zwietrzałe ideały”¹⁹ i której autor „wyprzedza [...] nieco swą epokę, krytykując w psychologicznie przekonujący sposób świat iluzji i marzeń, będący głównym tematem utworów współczesnych Schackowi pisarzy romantycznych”²⁰. Według interpretacji Andersena Schack, podobnie jak Kierkegaard, inspirował się pismami Møllera, a jego krytyka romantycznych „fantastów” ma źródło w zapoczątkowanej przez Møllera tendencji realistycznej. W aluzji do Schacka i podważeniu jego pozycji jako prekursora duńskiego realizmu dopatrywać się można kolejnego argumentu przemawiającego przeciw podstawowym założeniom przełomu nowoczesnego i głównej roli Brandesa w kształtowaniu duńskiej tożsamości. Zresztą takich aluzji i przykładów na siłę drzemącą w duńskim narodzie miało być więcej, ale plany Andersena uległy modyfikacji²¹. Andersen dąży konsekwentnie do rewizji dotychczasowych poglądów o duńskim romantyzmie, starając się przywołać patriotyzm twórców złotego wieku i uczynić z nich wzorce do naśladowania, których w jego czasach brakowało²². Takim wzorcem, prócz Møllera, miał być również Adam Oehlenschläger, dzięki któremu, jak to ujmują Stefan H. Kaszyński i Maria

¹⁷ Johnny Kondrup, *Livsværker*, s. 172.

¹⁸ Vilhelm Andersen, *Poul Møller. Hans Liv og Skrifter*, København: Gyldendal 1894, s. 399. „Han [Møller] er den Klippe, hvorpaa hin [Kierkegaard] har bygget en Kirke”.

¹⁹ Stefan H. Kaszyński, Maria Krzysztofia, *Dzieje literatury duńskiej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1985, s. 125.

²⁰ Ibidem.

²¹ Johnny Kondrup, *Livsværker*, s. 183.

²² Vilhelm Andersen, *Poul Møller*, s. 407.

Krysztofiak, „przybliżona została świetna przeszłość kultury nordyjskiej”²³, a którego cechy charakteru, tzn. pasja odkrywania, ciekawość, konsekwencja w umiłowaniu duńskiego romantyzmu (Oehlenschläger do końca swoich dni pozostał wierny ideałom hiperromantyki) stanowić miały przykład dla współczesnego, młodego Duńczyka.

Patriotyczny projekt Andersena miał zatem dwojaki cel: podważenie decydującej roli przełomu nowoczesnego w promowaniu nowych trendów, szczególnie realizmu, i selekcja twórców rodzimych, mogących stanowić wzór dla Duńczyków końca XIX i początku XX wieku poprzez prezentowanie cech osobowości uznanych przez Andersena za rdzennie duńskie. Narzędziem, które badacz i pisarz wykorzystał w optymalny sposób, była biografia literacka, gatunek, który nie tylko rozwinął, ale też uformował, nadając mu artystycznego charakteru, wprowadzając empatyczny, pełen poufałości głos narratora i dokonując psychologicznej interpretacji powiązań między życiem a twórczością. Założenia jego projektu widać najpełniej w pierwszej biografii o Poulu Møllerze, która cieszyła się największym powodzeniem wśród czytelników, o czym świadczą dwa wznowienia książki, ale pojawiają się również w biografjach Oehlenschlägera oraz Paludana Müllera. Andersen miał świadomość przemożnego wpływu przełomu nowoczesnego i Georga Brandesa na umysłowość Duńczyków (i Europy!) przełomu wieków; zresztą sam zaliczał się do uczniów Brandesa i podziwiał jego pierwsze publikacje odnoszące się do duńskich romantyków. Dlatego można uznać, że jego projekt patriotyczny nie stanowił próby przenieśnięcia duńskiego światopoglądu i obalenia prymatu Brandesa, lecz raczej kontrapunkt dla kosmopolitycznych orientacji przywódcy przełomu nowoczesnego. Będąc zwolennikiem ewolucji, nie zaś rewolucji, Andersen postrzegał duńską kulturę w kategorii continuum, chcąc zaszczerpić swoje rozpoznania w duńskim narodzie, nadwątlonym psychicznie w wyniku klęski w 1864. Echa Andersenowskiego harmonijnego postrzegania historii literatury widoczne są również dziś w diagnozach i refleksjach na temat przełomu nowoczesnego. Dowodzi tego na przykład Sune Auken, mówiący o przełomie nowoczesnym, że „historia literatury rzadko przebiega za pomocą nagłych zwrotów, a nawet, gdy się wydaje, że tak jest, dokładniejsza obserwacja prawie zawsze wykaże, że zwrot był wyjątkowo dobrze przygotowany”²⁴. Bez wątplenia również skrupulatna praca filologiczna Andersena w połączeniu z pasją i autentyczną miłością do twórców złotego wieku przybliżyła ich samych oraz ich twórczość Duńczykom, nawet samemu Brandesowi²⁵. Można zatem podsumować, że misje obu myślicieli, krytyków i pisarzy dopełniały się nawzajem, jako że każdy z nich wniósł do duńskiej kultury i literatury różne wartości: elitarystyczny projekt Brandesa przybliżył Duńczykom wyrastające ponad przeciętność wybitne jednostki o znaczeniu ponadnarodowym, Andersen zaś zaproponował egalitarystyczną, lokalną perspektywę, skupioną na rodzimych pisarzach i identyfikującą charakterystyczne dla Duńczyków cechy narodowe.

²³ Stefan H. Kaszyński, Maria Krysztofiak, *Dzieje literatury duńskiej*, s. 79.

²⁴ Sune Auken, *Det moderne gennembrud og romantikken*, w: *Det stadig moderne*, s. 187–188. „Litteraturhistorien bevæger sig kun sjældent i pludselige omslag, og selv når den synes at gøre det, vil en nøjere granskning formentlig altid vise, at omslaget var særdeles vel forberedt”.

²⁵ Por. Steen Johansen, *Georg Brandes – Vilhelm Andersen. En brevvæksling*, „Danske Studier” 1967, s. 71–102.

BIBLIOGRAFIA

- Andersen Vilhelm, *Et Tilbageblik*, 1944 (brak miejsca wydania).
- Andersen Vilhelm, Poul Møller. *Hans Liv og Skrifter*, København: Gyldendal 1894.
- Auken Sune, *Det moderne gennembrud og romantikken*, w: *Det stadig moderne gennembrud*, red. Hans Hertel, København: Gyldendal 2004, s. 167–175.
- Berthelsen Sune, Egebjerg Ditte Marie, *Europa i Danmark, Danmark i Europa. Georg Brandes som national kosmopolit 1864/1901*, w: *Det stadig moderne gennembrud*, red. Hans Hertel, København: Gyldendal 2004, s. 99–120.
- Brandes Georg, *Samlede Skrifter, Femtende Bind*, Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag 1905.
- Ciesielski Zenon, *Dzieje kultury skandynawskiej*, t. 2: *Od Romantyzmu do końca XX wieku*, Gdańsk: Marpress 2016.
- Iwaszkiewicz Jarosław, *Gniazdo łabędzi*, Warszawa: Iskry 1962.
- Iwaszkiewicz Jarosław, *Szkice o literaturze skandynawskiej*, Warszawa: Czytelnik 1977.
- Johansen Steen, *Georg Brandes – Vilhelm Andersen. En brevsveksling*, „Danske Studier” 1967, s. 71–102.
- Kaszyński Stefan H., Krysztofiak Maria, *Dzieje literatury duńskiej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1985.
- Kondrup Johnny, *Biografisk metode*, w: *Litteraturens tilgange*, red. Johannes Fibiger et al., København: Academica 2010, s. 57–75.
- Kondrup Johnny, *Livsværker*, Gylling: Amadeus 1986.
- Nathansen Henri, *Portrætstudier*, København: Nyt Nordisk Forlag/Busck 1930.
- Pessel Włodzimierz Karol, *Bieguny obrócone. Georga Brandesa wrażenia z Polski w świetle historii kultury duńskiej*, „Przegląd Humanistyczny” 2012, nr 1 (430), s. 97–112.
- Szelągowska Grażyna, *Dania*, Warszawa: Trio 2010.

CONTRARY TO THE MODERN BREAKTHROUGH.
ON A PATRIOTIC PROJECT OF VILHELM ANDERSEN

Summary

The article presents the patriotic project of Vilhelm Andersen, one of George Brandes's opponents and critics of the modern breakthrough. Andersen's main medium were literary biographies, which he had the ambition to use to influence his contemporaries, promoting romantic national literature and identifying the national characteristics of the Danes. The reflections focus on the most important and most popular biography of the author entitled *Poul Møller. Hans Liv og Skrifter* (1894), which is the most emphatic manifestation of Andersen's mission.

Trans. Izabela Ślusarek